

Milan Radanović

Političke i istorijske kontroverze Deklaracije o osudi zločina nad mađarskim stanovništvom

Politički kontekst

Poslanički klubovi u Narodnoj skupštini Republike Srbije dobili su 20. juna 2013. na uvid „Predlog deklaracije o osudi akata protiv civilnog mađarskog stanovništva u Vojvodini počinjenog 1944-1945. godine“. Vanredno zasedanje skupštine o razmatranju predložene deklaracije zakazano je već za sutradan. Predlagači deklaracije su poslanici Srpske napredne stranke (SNS) i Saveza Vojvođanskih Mađara (SVM).

Kako saznajemo iz medija, deklaraciju su sem SNS i SVM podržale i Socijalistička partija Srbije, kao koalicioni partner SNS, i Demokratska stranka, kao najveća opoziciona partija.

Šta je neobično u ovom događaju? Neobično je to da predsedavajući Narodne skupštine zakazuje vanredno zasedanje povodom izglasavanja deklaracije o istorijskim događajima iz razdoblja Drugog svetskog rata. Pogotovo je neobično da državni organ koji godinama izbegava da se jasno osudi zločine koje je država Srbija ne tako davno počinila nad albanskim stanovništvom na Kosovu 1998-1999, po hitnom postupku predlaže usvajanje jedne deklaracije u kojoj se nameću uprošćene ocene o događajima koji su usledili nakon oslobođenja Vojvodine 1944, pri čemu se previđa čitav istorijski kontekst, tj. događaji na istom području koji prethode događajima koji se osuđuju u predlogu deklaracije.

Stvari postaju jasnije kada se uzme u obzir očekivana poseta Beogradu predsednika Mađarske Janoša Adera. Dakle, bilo bi pogrešno ovu vanrednu sednicu razumevati samo u kontekstu političke kombinatorike i stvaranja političkih saveza u Narodnoj skupštini, kao i kupovinom potencijalnog savezništva uoči priželjkivanih pokrajinskih izbora (što je činila Demokratska stranka u Vojvodini godinama tolerišući neofašistički festival EMI Tabor u Kanjži). Aktuelni srpski režim očekuje od aktuelnog mađarskog režima da nastavi sa pružanjem podrške Srbiji u tzv. evropskim integracijama, kao što priželjkuje izvestan upliv kapitala iz Mađarske, u čemu, naravno, treba videti pokušaj sticanja političkog kapitala kako srpskog tako i mađarskog režima. U tom svetlu treba posmatrati ovu predloženu deklaraciju.

Mađarska vlada usvajanjem, ili iznuđenim potenciranjem, jedne ovakve deklaracije, kupuje dodatnu političku naklonost nacionalističke i konzervativne javnosti u Mađarskoj. Ader iz Pešte ne dolazi kao pogruženi advokat nacionalističkog koncepta poraženog 1945, već kao moralni zastupnik onih koji su navodno nevino stradali nakon reintegracije Bačke i Baranje u sastav jugoslovenske države. Ovim činom dodatno se daje za pravo danas vrlo glasnom delu (velikodržavne) mađarske javnosti koji boluje od stoletnog trijanonskog kompleksa.

Naravno, ulazak u Evropsku uniju ne podrazumeva ekonomsko blagostanje i otklanjanje najakutnijih društvenih problema. Upravo na primeru Mađarske jasno se vidi da ulazak u

Evropsku uniju ne otklanja dalje ekonomsko propadanje, socijalno raslojavanje i fašizaciju društva. Ova činjenica čini još providnijom političku igru srpskog režima i vladajuće klase u Srbiji, u kontekstu zagovaranja politike evrointegracija. I na ovom primeru jasno je da demagoška retorika evrointegracija nastoji da amortizuje nagomilano socijalno nezadovoljstvo. Ništa lakše od osude tzv. komunističkih zločina kako bi se prikrija vlastita odgovornost za saučešće u zločinima i pljački nad stanovništvom Jugoslavije u protekle dve decenije i kako bi se učvrstila poljuljana laž evrointegracija.

Očigledno je da „želja za zatvaranjem tragičnog poglavlja zajedničke prošlosti Srba i Mađara“ nije prioritet dveju vlada, ili, makar, nije podjednako izražena kod predstavnika obe vlade. Desničarska vlada Viktora Orbana, koja generiše nedemokratski ambijent u Mađarskoj što rezultira nesumnjivom fašizacijom mađarskog društva, toleriše rasističke pogrome i segregaciju romskog stanovništva od strane pristalica i lokalnih predstavnika neofašističke partije Jobbik (uz prećutnu saglasnost policije), toleriše antisemitsku retoriku desničarskih partija uključujući i predstavnike vladajuće (Orbanove) partije, rehabilituje i normalizuje protagoniste fašističke mađarske države iz razdoblja Drugog svetskog rata, nije zainteresovana da iskaže nedvosmislen otklon prema zločinima fašističke Mađarske na tlu okupirane Jugoslavije, 1941-1944. Uostalom, o tome ponajbolje svedoči nedavna oslobađajuća presuda za Šandora Kepira, jednog od protagonista zločina mađarske države nad stanovništvom južne Bačke početkom 1942.

Svaka potencijalna osuda zločina fašističke Mađarske na tlu Vojvodine od strane aktuelnog mađarskog režima podrazumevala bi relativizaciju ovih zločina nametanjem komparacije sa događajima koji su usledili nakon oslobođenja Bačke, a koji su podrazumevali ne samo kažnjavanje lica odgovornih za zločine već i osvetu, u određenim aspektima odmazdu, zbog ovih zločina. Ova deklaracija je neprihvatljiva, između ostalog, jer postaje deo argumentarijuma onih koji su skloni izjednačavanjima i komparacijama ovih neuporedivih istorijskih događaja. Naime, genocidne radnje koje su počinili predstavnici mađarske države nad stanovništvom Bačke i Baranje 1941-1944. (pretežno nad srpskim i jevrejskom stanovništvom), nisu uporedive sa postupcima pobedničke strane, ili onih koji su se identifikovali sa pobedničkom stranom i jugoslovenskim vlastima, nakon oslobođenja Vojvodine, čak ako uzmemo u obzir da je osveta u pojedinim primerima prerastala u zločin.

Ubistva pripadnika mađarske zajednice u Bačkoj nakon oslobođenja, uključujući i pojedine zločine, posledica su prethodnih zločina koje su na tlu Bačke počinili pripadnici okupacionog represivnog aparata uz učešće jednog dela lokalnih Mađara, i ne proističu iz komunističke ideologije, dok zločinima mađarskih fašista nad srpskim, jevrejskim i drugim stanovništvom Bačke ne prethode nikakva ubistva pripadnika mađarske zajednice i rezultat su fašističke ideologije.

„Zatvaranje tragičnog poglavlja zajedničke prošlosti Srba i Mađara“ i prevazilaženje negativnog istorijskog nasleđa ne može se postići hipokrizijom (srpskog) režima čiji protagonisti su participirali u vladi koja je ubijala stanovnike Srbije zbog pripadnosti albanskom narodu i Srpskoj radikalnoj stranci čiji pripadnici i simpatizeri su 1990-ih znatno doprineli narušavanju srpsko-mađarskih odnosa i trovanju društvene atmosfere u Vojvodini, kao što se prevazilaženje mađarsko-srpskih odnosa 1941-1945. ne može ostvariti hipokrizijom (mađarskog) režima koji društveno i istorijski rehabilituje

protagoniste mađarske velikodržavne ideologije i fašističke države odgovorne za zločine nad nemađarskim stanovništvom na okupiranim područjima.

Najznačajniji doprinos prevazilaženju ovog negativnog istorijskog nasleđa pružile su mađarske socijalističke vlasti neposredno nakon Drugog svetskog rata spremnošću da sude mađarskim fašistima koji su počinili zločine na okupiranim područjima ili su učestvovali u Holokaustu, kako na tlu Mađarske tako i na području koje je Mađarska bila okupirala. Takođe, vlasti socijalističke Mađarske ustupile su jugoslovenskim vlastima određeni broj ratnih zločinaca kojima je suđeno u Jugoslaviji. Sve ovo predstavlja presedan u istoriji mađarsko-srpskih/jugoslovenskih odnosa. Tako nešto nije upriličeno, npr. nakon Prvog svetskog rata u kontekstu zločina koje su pripadnici mađarskog naroda počinili nad Srbima u Vojvodini i okupiranoj Srbiji. Isto tako, značajan doprinos prevazilaženju ovog negativnog nasleđa pružio je jugoslovenski revolucionarni i oslobodilački pokret predvođen KPJ, inkorporiranjem svih progresivnih i antifašističkih pojedinaca u oslobodilački pokret na tlu Slavonije i Vojvodine, bez obzira na etničku pripadnost, uključujući i pripadnike mađarske zajednice.

Ovakav doprinos prevazilaženju negativnog istorijskog nasleđa koji su pružile vlasti socijalističke Mađarske i oslobodilački pokret predvođen KPJ bio je moguć na osnovu ideologije proleterskog internacionalizma koju su baštinili mađarski i jugoslovenski komunisti.

Događaji u Bačkoj pre oslobođenja 1944. i kvantifikacija stradalih

Događaje koji su usledili nakon oslobođenja Bačke, uključujući i masovna ubistva mađarskog življa u pojedinim naseljima, treba sagledavati u svetlu prethodnih događaja: masovna ubistva srpskih, jevrejskih, romskih, rusinskih i pripadnika drugih etničkih zajednica u Bačkoj, naročito 1941-1942, Holokaust nad jevrejskom zajednicom, logorizovanje i deportacije stanovnika srpskih doseljeničkih naselja formiranih nakon Prvog svetskog rata, represija nad pripadnicima i simpatizerima Narodnooslobodilačkog pokreta, nacionalna diskriminacija slovenskog stanovništva, participacija velikog broja lokalnih Mađara u organima i represivnom aparatu okupatora. S druge strane, masovnim ubistvima koje su počinili mađarski fašisti ne prethode slični zločini srpskog stanovništva ili državne tvorevine pod srpskom dominacijom nad mađarskim ili nemačkim stanovništvom. Naravno, ovo ne isključuje realnu majorizaciju sprovedenu nad mađarskim stanovništvom u međuratnom razdoblju, ali masovni zločini i kampanje terora koje je sprovodio mađarski okupator uz učešće lokalnog mađarskog stanovništva proizilazili su iz fašističke ideologije okupatora i njegovih sučesnika.

Zahvaljujući istraživanju Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača kao i istraživačkom radu čitavog niza istraživača i istoričara u proteklih šest decenija, moguće je govoriti o približnim, iako ne i potpunim, brojkama stradalih u najmasovnijim kampanjama terora mađarskog fašističkog okupatora i fašiziranog dela lokalnog mađarskog stanovništva.

Prema podacima koje iznosi istoričar Aleksandar Kasaš, posleratna anketna komisija koja je popisivala lica ubijena od strane mađarskog okupatora i njihovih pomagača stradala u

prvim danima okupacije, aprila 1941, iznela je brojku od oko 3.506 stradalih lica u ovim događajima koji su usledili neposredno nakon okupacije Bačke. Najveći broj stradalih, uglavnom pripadnika srpskog naroda, zabeležen je u Novom Sadu (oko 500), zatim u Senti (484), Subotici (210), Pačiru (182), Somboru (116), Kanjiži (112), Kuli (49), Čurugu (40), dok je u Sirigu, kako ističe Kasaš, ubijeno preko 100 lica.¹ U Baranji je u istom razdoblju ubijeno 48 lica srpske nacionalnosti. Na teritoriji Baranje tokom Drugog svetskog rata zabeleženo je 214 žrtava fašističkog terora.²

U prvim mesecima okupacije fašističkom teroru su naročito bili izloženi stanovnici doseljeničkih naselja u Bačkoj i Baranji. Reč je o porodicama dobrovoljaca u srpskoj vojsci 1914-1918, kojima je Kraljevina SHS/Jugoslavija nakon izvršene agrarne reforme i nacionalizacije zemljišta mađarskih veleposednika omogućila formiranje novih naselja. U Bačkoj i Baranji formirano je nekoliko logora za izolaciju stanovnika ovih naselja koji nisu uspeali da početkom okupacije pređu u zavičaj (Hercegovina, Lika, Bosanska krajina) i Srbiju ili su se ubrzo vratili u Bačku. Potom je većina zatočenika ovih privremenih logora deportovana u nekoliko logora u Mađarskoj od kojih je najveći bio u Šarvaru. Zahvaljujući istraživanju novosadskog istoričara Zvonimira Golubovića poznat je približan broj stradalih stanovnika doseljeničkih naselja u ovim logorima kao i u drugim okolnostima (npr. prinudni rad u raznim delovima Mađarske). Prema Golubovićevom istraživanju u logoru Šarvar umrlo je 985 Bačvana, Baranjaca i Prekomuraca. Od ovog broja evidentirano je 522 dece (52,9%). Kada je reč o nacionalnoj strukturi, 929 umrlih zatočenika logora u Šarvaru bili su Srbi, a 40 Slovenci. Takođe, zabeležena su imena 63 Bačvana stradala u logoru Barč, 13 stradalih u logoru Nađkanjiža, dok je u logoru u Subotici stradalo 46 lica. Kada je reč o jugoslovenskom stanovništvu stradalom u mađarskim logorima ili na prinudnom radu, a da su pri tom ova lica bila logorisana u nekom od mađarskih logora, ukupno govorimo o 2.076 lica (uključujući pomenuta stradala lica u Šarvaru i drugim logorima). Od ovog broja 890 (42,8%) bili su deca, 352 (16,9%) žene, 578 (27,8%) muškarci, 256 (12,3%) lica starija od 60 godina. Kada je reč o nacionalnoj strukturi, najviše su bila zastupljena lica srpske etničke pripadnosti: 1.967 (94,7%).³

Najmasovnija kampanja terora koju su sprovedi mađarski fašisti u Bačkoj dogodila se januara 1942. Reč je o istorijskom događaju poznatom pod nazivom Racija koji se odigrao u selima Šajkaše, Novom Sadu i Starom Bečeju. Zahvaljujući istraživanjima niza istraživača poznati su poimenični spiskovi stradalih. Naravno, ovo nisu konačni spiskovi stradalih u Raciji, ali danas, zahvaljujući ovim poimeničnim registrima, možemo govoriti o približnim brojkama.

¹ Aleksandar Kasaš, *Mađari u Vojvodini 1941-1946*, Novi Sad, 1996, str. 40. Napominjemo da je Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača 1945. publikovala podatke koji podrazumevaju oko 8.500 stradalih tokom aprila 1941. u Bačkoj, ali ove pretpostavke nisu poimeno dokazane i svakako su predimenzionirane. Primera radi, u saopštenju komisije navodi se da su mađarski fašisti pobili oko 1.000 stanovnika Siriga aprila 1941. Vid. *Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. Саопштења*, бр. 7-33, Београд, 1945, стр. 246-248.

² Nada Lazić, *Baranja 1941-1945*, Slavonski Brod, 1979, str. 32.

³ Звонимир Голубовић, *Шарварска голгота 1941-1945*, Нови Сад, 1995.

Istoričar Zvonimir Golubović, koji se najkompetentnije bavio temom Racije, objavio je poimenične spiskove za 3.874 lica ubijena od strane mađarskih fašista u južnoj Bačkoj, januara 1942. Najveći broj stradalih zabeležen je u Novom Sadu (**1.246**), od čega je 809 Jevreja i 375 Srba, pri čemu je u Novom Sadu ubijeno 165 dece, 177 staraca, 415 žena i 489 muškaraca.

Zatim je, prema Golubovićevom registru, najveći broj stradalih zabeležen u Čurugu (**893**: 82 dece, 104 staraca, 153 žene, 554 muškaraca: 842 Srba, 44 Jevreja, 7 Roma), Žablju (**666**: 101 dete, 69 staraca, 141 žena, 355 muškaraca: 614 Srba, 28 Jevreja, 23 Roma), Starom Bečeju (**215**: 13 dece, 19 staraca, 72 žene, 111 muškaraca: 110 Jevreja, 102 Srba), Mošorinu (**205**: 44 dece, 26 staraca, 41 žena, 94 muškarca: 170 Srba, 34 Roma).

Zatim, po broju stradalih, slede naselja: Đurđevo (223), Gospođinci (85), Vилоvo (64), Titel (51), Temerin (48), Lok (47), Gardinovci (37), Šajkaš (26).⁴

Ove podatke dopunio je publicista Aleksandar Veljić, uglavnom na osnovu terenskog istraživanja. Prema dopunjenim poimeničnim spiskovima stradalih koje je publikovao ovaj istraživač, u Novom Sadu je stradalo **2.155**, u Čurugu **1.173**, u Žablju **861**, a u Mošorinu **264** lica.⁵ Ovi podaci realno uvećavaju poimenični registar koji je publikovao Zvonimir Golubović. Prema ovim podacima mađarski fašisti su tokom Racije u južnoj Bačkoj ubili najmanje **308** dece do 10 godina starosti.⁶

Aleksandar Veljić je nekoliko puta iznosio neutemeljenu tezu o namernom prikrivanju broja stradalih Srba, ubijenih u južnoj Bačkoj januara 1942, pokušavajući da nepotpune registre stradalih opravda tobožnjim antisrpskim sentimentom jugoslovenskih komunista i posleratnih vlasti.

Deklaracija koju je 21. juna 2013. izglasala Narodna skupština Republike Srbije apostrofira stradanje mađarskog stanovništva u Čurugu, Žablju i Mošorinu.

Visoke brojke ubijenih srpskih, jevrejskih i romskih stanovnika ova tri mesta, januara 1942, nisu jedini indikator brutalnosti zločina koji su mađarski fašisti sproveli u ova tri naselja. O brutalnosti zločina nad stanovništvom ova tri sela u Šajkaškoj, pre svega svedoče podaci o načinu ubijanja: u mnogim slučajevima reč je o surovim ubistvima kojima su prethodila mučenja, silovanja i masakriranja žrtava. Istrebljivane su čitave porodice, uključujući i malu decu. Velik broj stradalih ubijen je sekirama i tupim predmetima. Ove činjenice, pogotovo ako uzmemo u obzir da ovim zločinima ne prethode nikakvi prethodni zločini koje bi počinili stanovnici južne Bačke, daju za pravo da govorimo o genocidnim radnjama sprovedenim od strane mađarskih fašista. Počinioci ovih zločina poticali su iz redova lokalnog mađarskog stanovništva, kao i iz redova okupacionog represivnog aparata. Kada je reč o zločinima u Čurugu, Žablju i Mošorinu, tokom Racije 1942, poznata su imena inspiratora, ali i mnogih počinilaca ubistava. Najčešće je reč o lokalnom mađarskom stanovništvu.⁷

Vredi istaći zaključak istoričara Zvonimira Golubovića o strukturi počinilaca zločina: „Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini,

⁴ Звонимир Голубовић, *Рација у Јужној Бачкој 1942*, Нови Сад, 1992, стр. 147.

⁵ Aleksandar Veljić, *Racija: zaboravljeni genocid*, Novi Sad, 2007, str. 408-453.

⁶ *Isto*, str. 377-385.

⁷ Звонимир Голубовић, *Рација у Јужној Бачкој 1942*, Нови Сад, 1992, стр. 65-92.

u opširnom i dokumentovanom elaboratu posvećenom Raciji, daje spisak od 1.235 imena, sa podacima o funkciji (zanimanju), krivici zbog koje su ih i na osnovu čega teretili. Od toga broja na vojsku (u čijim je redovima bilo preko 30 vojnika rodom iz Bačke) i žandarmeriju, kao i neke najviše ličnosti Hortijeve Mađarske, otpada 232 lica. Znači, preostalih 1.063 (greška, treba da stoji: 1.003, *nap. M.R.*) su iz redova mesne civilne vlasti, odnosno građanstva. Od toga samo za Raciju u selima Šajkaške nalazimo 743 lica od čega su 612 iz redova Mađara, a 86 pripadaju nemačkoj naciji.“⁸

U ovom svetlu treba posmatrati istorijsku činjenicu koja je osuđena u Deklaraciji: „Razlozi da donošenje Deklaracije je potreba da se pruži moralna satisfakcija za nepravdu koja je učinjena prema stanovnicima mađarske narodnosti opština Čurug, Mošorin i Žabalj u Vojvodini, donošenjem odluka koje su bile zasnovane na principu kolektivne odgovornosti kojom su svi stanovnici mađarske narodnosti tih opština proglašeni ratnim zločincima. Parlament osuđuje odluke Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini kojima su proglašeni ratnim zločincima po osnovu nacionalne pripadnosti stanovnici opština Čurug od 22. januara 1945. godine i Mošorin od 26. marta 1945. godine ne dovodeći u pitanje individualno utvrđenu odgovornost. Skupština takođe osuđuje i akte državnih organa po osnovu nacionalne pripadnosti prema stanovnicima opštine Žabalj, donete analognom primenom odluke od 22. januara 1945. godine, koja se odnosi na stanovnike opštine Čurug.“⁹

Kada govorimo o žrtvama fašističkog terora među stanovništvom Bačke 1941-1945, treba napomenuti da je u Bačkoj procentualno daleko najviše stradala jevrejska zajednica. Jevreji sa samo 1,04% zastupljenosti u stanovništvu Vojvodine predstavljaju 25,48% stradalih Vojvođana, kada govorimo o licima koja su lišena života od strane okupatora i njegovih pomagača.¹⁰ Najveći broj stradalih Jevreja Vojvodine poticao je iz Bačke. „Prema podacima Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, 1940. je na teritoriji Bačke živelo 14.700 Jevreja. Posle oslobođenja, prema podacima iz 1947, bilo ih je svega 2.880. Međutim, od ovog broja treba oduzeti, pre svega, onih oko 2.000 Jevreja koji su ubijeni tokom takozvanih racija januara 1942. u Novom Sadu, Bečeju, Čurugu, Temerinu i drugim mestima južne Bačke, onih nekoliko stotina bačkih Jevreja koji su bili oterani na prinudni rad, gde je velik broj izgubio život, kao i onih 540 učesnika NOR-a od kojih je 162 poginulo u borbi.“¹¹ Većina bačkih Jevreja stradala je u nemačkim koncentracionim logorima, uključujući Aušvic, ali je značajan broj Jevreja Bačke ubijen od strane mađarskih fašista, uključujući lokalne mađarske fašiste. Takođe, treba istaći činjenicu da su Nemcima u kolektivnom hapšenju Jevreja u Bačkoj 1944. pomagali organi fašističke Mađarske i lokalne vlasti.

Prema podacima Muzeja žrtava genocida iz Beograda, najveći procenat stradalih vojvođanskih Jevreja odnosi se na stradale bačke Jevreje (80,31%), dok Jevreji u Bačkoj čine 38,64% ukupno stradalog stanovništva, kada govorimo o žrtvama fašističkog terora. Dosadašnjim istraživanjem saradnika Muzeja žrtava genocida i radom na identifikaciji

⁸ Исто, стр. 91.

⁹ <http://www.autonomija.info/deklaracija-o-osudi-zlocina-nad-madarima-1944-i-1945.html>

¹⁰ Драган Цветковић, „Преглед страдања становништва Војводине у Другом светском рату“, *Историја 20. века*, 1/2005, Београд, 2005, стр. 107-108.

¹¹ Vladislav Rotbart, *Jugosloveni u mađarskim zatvorima i logorima 1941-1945*, Novi Sad, 1988, str. 63.

stradalih Jevreja Vojvodine, obuhvaćeno je 66-75% od procenjenih 15.000-17.000 gubitaka jevrejske populacije na ovoj teritoriji.¹²

Događaji u Bačkoj nakon oslobođenja 1944. i kvantifikacija stradalih

Nakon uvođenja političkog pluralizma u Mađarskoj i Srbiji, početkom 1990-ih, otpočele su i licitacije brojem stradalih Mađara nakon oslobođenja Vojvodine. Ove neutemeljene procene, često višestruko predimenzionirane, iznosili su pojedini publicisti, novinari i političari kako u Mađarskoj tako i u Vojvodini.

Mađarski publicista Tibor Čereš objavio je 1991. u Budimpešti knjigu o stradanju mađarskog življa nakon oslobođenja Vojvodine, u kojoj je plasiran višestruko uvećan zbir stradalih Mađara u Vojvodini (**40.000**), kao i neutemeljene pretpostavke o broju stradalih Mađara u pojedinim naseljima (Čurug: 3.000, Žabalj: 2.000, iako je u ova dva naselja živio manji broj Mađara od navodnog broja stradalih; Subotica: 7.000, Novi Sad: 10.000). Govoreći o Čereševim emfazama, mađarska istoričarka, profesorka Univerziteta u Segedinu Enike Šajti, pominje pogubnost ove „u kamen urezane brojke“: „U današnjoj mađarskoj javnosti putem rada Tibora Čereša (*Vérbosszú a Bácskában*) fiksirana je brojka od 40.000. Pošto je Čereševa knjiga prevedena na više jezika, među kojima na engleski i hrvatski, tako se i na međunarodnom planu fiksirala ova brojka. (...) Među istoričarima, a naročito u javnosti, i danas se drži onaj pogled da o pogubljenjima nisu sastavljeni zapisi, liste, da je utvrđivanje makar približno tačnog broja nevinih žrtava samo po sebi uzaludan poduhvat, odnosno da moramo prihvatiti vesti, procene nastale posle rata, koje govore o najmanje 30.000, ali i o više od 40.000 pogubljenih. Ovaj mit je razbio novosadski profesor Aleksandar Kasaš knjigom objavljenom 1996, odnosno spiskovima pogubljenih iz vojvođanskih arhiva. Na osnovu ovih evidencija Aleksandar Kasaš prezentuje podatke o pogubljenim Mađarima koje je vojvođanska mađarska javnost i štampa dočekala žestokom kritikom. Naime, Kasaš, u odnosu na podatke od 20.000 pogubljenih, koje je vojvođanska mađarska literatura pretpostavljala (ne govoreći o 40.000 žrtava koja se u mađarskoj javnosti već nedvosmisleno fiksirala) piše na osnovu izvora OZN-e o znatno manjem broju nedužnih žrtava, čiji broj procenjuje na 5.000. Tačnije, tvrdi da je tokom svojih istraživanja dotle stigao i da dokumenta koje je pregledao govore o toliko žrtava, ali da taj broj ni on sam ne smatra konačnim.“¹³

Zapravo, Aleksandar Kasaš ne iznosi poimenične podatke za oko 5.000 stradalih, već evidentno manje, ali iznosi naučno zasnovanu pretpostavku od oko 5.000 stradalih

¹² Драган Цветковић, „Холокауст у Југославији – један покушај квантификације. Методологија, питања, проблеми, резултати“, *Израелско-српска научна размена у проучавању Холокауста*, Зборник радова са научног скупа, Јерусалим – Јад Вашем, 15-20. јун 2006, (ур. Јован Мирковић), Београд, 2008, стр. 349-350.

¹³ Enikő A. Sajti, „Partizanska odmazda protiv Mađara u Vojvodini: rezultati i upitnici istoriografije“, *Impériumváltás a Vajdaságban (1944). Promena imperije u Vojvodini 1944*, (ur. Karol Biernacki, István Fodor), Szeged-Zenta, 2010, str. 31.

Mađara nakon oslobođenja Vojvodine, što je najpribližnija pretpostavka u odnosu na realne brojke (oko ili iznad 6.000), tj. u odnosu na sve druge vojvođanske i mađarske istraživače koji su, po pravilu, iznosili višestruko uveličane pretpostavke, pri čemu su tokom 1990-ih kada su široko plasirane predimenzionirane brojke stradalih Mađara prezentovali poimenične spiskove sa manje imena od broja imena koje je prezentovao Kasaš.

Enike Šajti sem što upotrebljava vrlo diskutabilan termin „nevine žrtve“, govoreći o svim stradalim nakon oslobođenja, i sama je prethodno bila sklona uveličanim brojkama (oko 20.000), dok poslednjih godina u naučnim radovima izbegava da iznosi vlastite pretpostavke o broju stradalih.¹⁴

Govoreći o broju od 20.000 stradalih koja je znatno zastupljena u delu mađarske javnosti u Vojvodini, Aleksandar Kasaš ističe: „Dr Šandor Mesaroš među prvima je izneo najčešće pominjanu brojku od 20.000 stradalih koju je prihvatila i mađarska istoričarka Enike Šajti. Neka koincidencija postoji između ove cifre sa brojem stradalih Srba [u Bačkoj] sa kojom se operisalo prvih dana oslobođenja.“¹⁵

„Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941-1948.“ Anketnog odbora Skupštine AP Vojvodine (formiran 2003. sa zadatkom da utvrdi približan broj i sačini poimeničnu bazu podataka stradalih stanovnika Vojvodine 1941-1948) demantuje visoke procene Šandora Mesaroša i drugih autora koji su iznosili predimenzionirane brojke.¹⁶ Prema nepotpunim podacima Anketnog odbora, publikovanim 2008, poimenice je poznato **4.424** lica mađarske nacionalnosti koja su stradala na području Vojvodine 1941-1948. Od ovog broja njih 394 stradali su tokom 1941-1943.¹⁷ Podatke Anketnog odbora dopunili su saradnici Državne komisije za tajne grobnice tako da je prema podacima evidentiranim do 6. decembra 2012. nakon oslobođenja stradalo najmanje **5.521** lice mađarske nacionalnosti na području Vojvodine i Beograda.¹⁸ Saradnici Državne komisije su, za razliku od saradnika Anketnog odbora, dobili na uvid matične knjige mesne zajednice Bački Jarak i opštine Temerin, što im je omogućilo da, na osnovu ovih i nekih drugih izvora, dopune podatke Anketnog odbora.

Ipak, i pored činjenice da nisu sva mađarska naselja u Bačkoj nakon oslobođenja bila izložena podjednakom intenzitetu osвете i represivnih mera, i pored saznanja da je retorzija bila najintenzivnija u pojedinim mestima Šajkaške u kojima su zabeležena najmasovnija i najsvirepija ubistva srpskog i drugog stanovništva početkom 1942, u delu mađarske stručne javnosti upotrebljava se neadekvatan termin „genocid“ kada se govori o

¹⁴ O procenama broja stradalih Mađara u Vojvodini nakon oslobođenja, vid. Aleksandar Kasaš, *Mađari u Vojvodini 1941-1946*, Novi Sad, 1996, str. 156-184; Pal Tibor, „Bačka i Baranja 1941-1948. Stradanje stanovništva u ratnom i poratnom razdoblju“, *Na putu ka istini. Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941-1948*, Zbornik radova, [elektronsko izdanje] (ur. Dragoljub Živković), Novi Sad, 2008, str. 94-112; Enike A Šajti, *Mađari u Vojvodini 1918-1947*, Novi Sad, 2010, str. 352-354.

¹⁵ Aleksandar Kasaš, *n.d.*, str. 178-179.

¹⁶ Kao sublimaciju ovakvih uveličanih pretpostavki vid. Мартон Матуска, „Покољи Мађара. Тито је рекао: Да“, *Погледи*, специјално издање, 1/1991, Крагујевац, јун 1991, стр. 96-97.

¹⁷ Nenad Maurić, „Statistika stradalih stanovnika Vojvodine 1941-1948.“, *Na putu ka istini. Imenik stradalih stanovnika AP Vojvodine 1941-1948*, Zbornik radova, [elektronsko izdanje] (ur. Dragoljub Živković), Novi Sad, 2008, str. 218.

¹⁸ Momčilo Pavlović, Srđan Cvetković, „Istraživanja državne komisije za tajne grobnice ubijenih posle 12. septembra 1944.“, *Istorija 20. veka*, 3/2012, Beograd, 2012, str. 9-16.

kažnjavanju ratnih zločinaca i saradnika okupatora, retorziji, revolucionarnom teroru i državnoj represiji koje je sprovodila pobjednička strana. Priređivači zbornika *Promena imperije u Vojvodini 1944*, u čijem stvaranju su uzeli učešća eminentni srpski i mađarski historičari, govoreći o stradanju Mađara u Vojvodini nakon oslobođenja, ističu u predgovoru ove publikacije: „Krajem 1944. i u prvim mesecima naredne godine zavladao su teror i nasilje u selima i gradovima Vojvodine. Ovaj period u historiografiji poznat je pod raznim nazivima, kao što su 'odmazda partizana protiv Mađara' ili 'još hladniji dani', koje možemo jednom rečju pojasniti, a to je: genocid.“¹⁹

U broju od 5.521 ulazi i, grubo rečeno, do 1.000 imena pripadnika mađarske zajednice iz Banata i Srema. Nakon oslobođenja Banata u selima sa većom koncentracijom mađarskog stanovništva „uvodi se stroga kontrola kretanja i provera držanja za vreme rata. Na osnovu prijave stanovništva, komande vojnih stanica sela pravile su spiskove lica za proveru, ali i likvidacije. U tim aktima vojne vlasti su se služile i raznim represivnim metodama, naročito prema rukovodstvu DMKSZ, a poseban tretman su imali Mađari pripadnici Hipo policije. Iz redova mađarske nacionalne manjine u Banatu, stradaju najvećim delom oni koji su, prema oceni nove vlasti, bili otvoreni saradnici okupatora. Streljanja i likvidacije u najvećoj meri čine pripadnici OZNE, ali i regularne partizanske jedinice.“²⁰

Najveći broj stradalih pripadnika mađarske etničke skupine nakon oslobođenja Vojvodine zabeležen je u naseljima u kojima su lokalni Mađari tokom 1942. učestvovali u masovnim zločinima nad srpskim, jevrejskim, romskim i rusinskim stanovništvom.

„Za razliku od Banata, u Bačkoj se pristupilo drastičnom kažnjavanju pripadnika mađarske nacionalne manjine, posebno onih za koje se doznalo, često i na osnovu izjava svedoka, da su uzimali direktnog ili indirektnog učešća u januarskoj raciji 1942. i u stradanju srpskog stanovništva aprila 1941. Pod poseban represivni udar došli su pripadnici Stranke strelastih krstova (mađarska fašistička stranka, *nap. M.R.*), nosioci okupacione vlasti, vođstvo DMKSZ koja je takođe proglašena za fašističku organizaciju, ali i drugi za koje se smatralo da potpadaju pod kategoriju saradnika okupatora.“²¹

U merama koje je sprovodila pobjednička strana u Bačkoj bilo je elemenata revanšizma i retorzije i „ostvarivanja politike 'oko za oko zub za zub'“. Nema sumnje da je jedan broj ubistava, čak ako uzmemo u obzir želju za osvetom, bio nacionalno motivisan, kao i da je u osvetničkom naletu ubijen i jedan broj lica koja nisu imala ozbiljnu krivicu ili nisu imali realnu krivicu. Međutim, pojedini preživeli savremenici Racije 1942, naročito oni koji su izgubili članove porodice, smatrali su da odgovornosti podleže svaka vrsta podrške okupacionom poretku. Kako ističe historičar Aleksandar Kasaš, na području Čuruga, Žablja i Mošorina „prilikom ovih kažnjavanja bila je primetna želja nove vlasti da se ovim merama da izvesno zadovoljenje srpskim porodicama i izvrši osveta, ali se nastojalo da se ipak zadovolji normalna sudska forma.“²²

¹⁹ *Impériumváltás a Vajdaságban 1944. Promena imperije u Vojvodini 1944*, (ur. Karol Biernacki, István Fodor), Szeged-Zenta, 2010, str. 7.

²⁰ Aleksandar Kasaš, *n.d.*, str. 160.

²¹ *Isto*, str. 161.

²² *Isto*, str. 167.

Prema podacima Državne komisije za tajne grobnice nakon septembra 1944. (reč je o dopunjenim podacima Anketnog odbora Skupštine AP Vojvodine) poimenice su poznati podaci za **653** stradala stanovnika Čuruga nakon oslobođenja koji su bili pripadnici mađarskog naroda, zatim za **513** stradalih stanovnika Žablja (473 Mađara i 40 Nemaca) i **116** stradalih mađarskih stanovnika Mošorina.²³ Ostaje da se utvrdi starosna i rodna struktura stradalih Mađara u ovim selima, kao i da se ustanovi koliko je lokalnih Mađara ubijeno/streljano u samim naseljima, a koliko ih je stradalo u logorima, pri čemu treba istaći da je smrtnost u posleratnim logorima za pripadnike nemačke i mađarske zajednice daleko manje vezana za neposredna ubistva. Ponavljamo da je tokom Racije 1942, prema publikovanim poimeničnim podacima, stradalo 1.173 stanovnika Čuruga (uz 40 stanovnika ovog mesta ubijenih aprila 1941), 861 stanovnik Žablja i 264 stanovnika Mošorina.

Vredi istaći činjenicu da su jugoslovenske vlasti neposredno nakon oslobođenja Bačke omogućile znatnom broju pripadnika mađarske zajednice da participira u vojnim formacijama i civilnim organima. Glavni štab NOVJ za Vojvodinu odobrio je 23. novembra 1944. formiranje prvog bataljona na teritoriji Vojvodine u kome su zastupljeni pretežno pripadnici mađarske narodnosti. Za samo nekoliko dana u bataljon se prijavilo oko 1.000 dobrovoljaca iz Bačke Topole i okoline. Ubrzo potom bataljonu je pristupilo oko 400 mađarskih dobrovoljaca sa somborskog područja. Bataljon je poslednjeg dana 1944. prerastao u 15. vojvođansku brigadu u sastavu 16. vojvođanske divizije. Tokom narednih meseci, 15. brigada je učestvovala u teškim borbama u Baranji, pri čemu je imala oko 350 mrtvih i ranjenih.²⁴

Umesto zaključka

Aktuelnom režimu u Srbiji je od neobične važnosti da obezbedi podršku aktuelnog konzervativnog i nacionalističkog režima u Mađarskoj. U svetlu ove nesumnjive činjenice treba posmatrati izglasanu deklaraciju. Kao prilog ovoj tezi treba sagledati i podršku koju Vlada Republike Srbije pruža „Međuakademske komisiji Srpske akademije nauka i umetnosti i Mađarske akademije nauka za utvrđivanje civilnih žrtava u Vojvodini tokom i posle Drugog svetskog rata 1941-1948.“

Izglasana deklaracija, naročito deo teksta u kome se pominje da se Skupština Srbije zalaže za „punu rehabilitaciju svih nevino optuženih i stradalih, ne dovodeći u pitanje individualno utvrđenu odgovornost onih lica čija je krivica dokazana“, predstavlja najkarakterističniji prilog aktuelnog režima u nadovezivanju na revizionističku istorijsku politiku prethodnog režima u kome je DS davala ideološki ton rehabilitaciji i normalizovanju snaga poraženih 1944-1945. i pojedinaca koji su bili akteri ili simpatizeri snaga kolaboracije i kvislinštva.

Ovo donekle zasenjuje prošlogodišnju odluku Ustavnog suda Srbije da stavi van snage uredbu Vlade Republike Srbije (17. jun 2005) prema kojoj se pripadnici Ravnogorskog

²³ Državna komisija za tajne grobnice, registri stradalih za opštine Žabalj i Titel. Žabalj: <http://www.otvorenaknjiga.komisija1944.mpravde.gov.rs/cr/okrug/06/80136.html>
Titel: <http://www.otvorenaknjiga.komisija1944.mpravde.gov.rs/cr/okrug/06/80454.html>

²⁴ Aleksandar Kasaš, *n.d.*, str. 185-186.

četničkog pokreta smatraju učesnicima Narodnooslobodilačkog rata. Zapravo, ova odluka Ustavnog suda obesmišljava najveći deo istorijski neprihvatljivog Zakona o izmenama i dopunama Zakona o pravima boraca koji je Narodna skupština Republike Srbije usvojila 21. decembra 2004. na osnovu čega su zvanično izjednačeni partizanski i četnički pokret. Ova odluka Ustavnog suda svakako nije doneta bez znanja i saglasnosti vladajućih struktura.